

Рівненський державний гуманітарний університет

**ПСИХОЛОГІЯ:
РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ**

Збірник наукових праць

Випуск 5

Рівне – 2015

ББК 88

П 86

УДК 316.627:159.9

Психологія: реальність і перспективи: Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. - Випуск 5 - Рівне: РДГУ, 2015 – 157 с.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем психології.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, вихователів, учителів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Павелків Роман Володимирович - доктор психологічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної та навчально-методичної роботи, завідувач кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету

Заступник головного редактора:

Безлюдна Валентина Іванівна - кандидат педагогічних наук, професор кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Максименко Сергій Дмитрович – академік-секретар відділення психології, вікової фізіології дефектології НАПН України, дійсний член НАПН України, директор Інституту психології ім. Г. С. Костюка

Ямницький Вадим Маркович – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри практичної психології та психотерапії Рівненського державного гуманітарного університету;

Юрченко Вікторія Миколаївна – доктор психологічних наук, професор кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету;

Михальчук Наталія Олександрівна – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і практики англійської мови та прикладної лінгвістики Рівненського державного гуманітарного університету

Литвиненко Світлана Анатоліївна – доктор педагогічних наук, професор кафедри практичної психології та психотерапії Рівненського державного гуманітарного університету;

Петренко Оксана Борисівна – доктор педагогічних наук, професор кафедри вікової та педагогічної психології, завідувач кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету;

Шугасва Людмила Михайлівна – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Рівненського державного гуманітарного університету;

Пасічник Ігор Демидович – доктор психологічних наук, професор кафедри психолого-педагогічних дисциплін, ректор Національного університету «Острозька академія»;

Вірна Жанна Петрівна – доктор психологічних наук, професор, декан факультету психології Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки;

Гошовський Ярослав Олександрович – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри педагогічної та вікової психології Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки;

Воробйов Анатолій Миколайович – кандидат педагогічних наук, професор, перший проректор, завідувач кафедри загальної психології та психодіагностики Рівненського державного гуманітарного університету;

Поніманська Тамара Іллівна – кандидат педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи, завідувач кафедри педагогіки і психології (дошкільної і корекційної) Рівненського державного гуманітарного університету;

Корчакова Наталія Вікторівна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету (**відповідальний секретар**);

Созонюк Ольга Степанівна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету;

Затверджено Вченою Радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 4 від 26 листопада 2015 р.).

Свідectво про державну реєстрацію **Серія KB №18713-7513P**

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи не рецензуються і не повертаються.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31. Рівненський державний гуманітарний університет. e-mail: pavelkiv_rv@ukr.net

Summary. The system approach to essence of phenomenon of the teacher's psychological culture in pedagogical aspects is considered in this article. The author covers characteristic attributes, conditions and actions on introduction individually focused technologies of training in a higher educational institution.

Key words: individually focused training; attributes of individually focused training, an individual approach, individually focused technology.

УДК.159.922.8:34

М.С. ЦУКАНОВА

ВПЛИВ РЕЖИМУ СОЦІАЛЬНОЇ ІЗОЛЯЦІЇ НА ПРОТІКАННЯ ПСИХІЧНИХ СТАНІВ ЗАСУДЖЕНИХ ПІДЛІТКІВ

Резюме. У статті розглядається проблема зміни психічних станів засуджених підлітків під впливом режиму соціальної ізоляції. В цілях виправлення і перевиховання неповнолітніх в місцях позбавлення волі застосовуються такі засоби, як загальноосвітнє і професійне навчання, продуктивна праця і праця по самообслуговуванню, виховна робота, участь в активній діяльності у виправному закладі, а також після звільнення з колонії. Проте всі засоби перевиховання обов'язково поєднуються з режимом виправної установи.

Ключові слова: режим соціальної ізоляції, психічні стани, засуджені підлітки, пенітенціарний стрес, ресоціалізація.

Постановка проблеми. На сучасному етапі проблема психічних змін в умовах соціальної ізоляції привертає увагу багатьох фахівців, що обумовлює актуальність цього питання та необхідність його вирішення. Результат досліджень осіб, що перебувають в місцях позбавлення волі, свідчать, що існує наявність прямого взаємозв'язку між процесом адаптації до зазначених умов і настанням особистісних змін: зокрема, підвищується рівень агресії, частішають міжособистісні конфлікти та інші форми відхилень у поведінці.

Пошук засобів психологічного впливу на особистість, що перебуває у місцях позбавлення волі, набуває особливої гостроти, в зв'язку з тим, що ефективність виправного впливу прямо пов'язується з проблемою ресоціалізації засуджених. Перспективним у цьому напрямку є дослідження проблеми особистісних змін в умовах впливу пенітенціарного стресу.

Дослідженню психологічного стану людини, позбавленої волі, присвятили свої праці А.Д. Глотчкін, В.П. Голубєв, В.Г. Дєєв, О.Г. Ковальов, В.Ф. Пірожков, К.К. Платонов, М.П. Стурова, А.Н. Сухов, А.Й. Ушатіков, П.М. Федосенко, Г.Ф. Хохряков, А.М. Яковлев та ін. [1].

Працюючи з підлітком, який перебуває в соціальній ізоляції, необхідно спочатку зруйнувати набуті ним негативні стереотипи поведінки. Разом з цим в ньому слід виховувати установку на виправлення, самовдосконалення через працю та самовиховання. При цьому слід виходити із оптимістичного прогнозу, що в кожному неповнолітньому можна знайти позитивні риси, які б правопорушення він не здійснив. Опираючись на ці позитивні риси, можна приступати до формування соціально-позитивної особистості. В ряді випадків можна говорити про відновлення в особистості підлітка позитивних рис, які були частково втрачені внаслідок протиправної діяльності та несприятливих зовнішніх впливів.

Натомість проблема особистісних змін у засуджених в умовах позбавлення волі, розробки засобів корекційного впливу на них залишаються до сьогодні недостатньо вивченою і потребує розв'язання практичних завдань. Більша частина засуджених під час відбування покарання та по його закінченню прагне триматися свого "колективу", в якому вони є соціально значущими фігурами. Таким чином, за вироком суду не тільки призначається покарання на три, п'ять, сім та більше років - суспільство відриває злочинців від близьких родичів, місця проживання та роботи і направляє їх у спеціальні установи. Для

того, аби почувати себе комфортно, бути захищеними від усіляких негараздів, відновити цінність своєї особистості, не відчувати себе відірваним від суспільства ізгоєм, особи, які вчинили злочин, поєднуються в спільноті собі подібних людей, створюють власну ідеологію, модифікуючи існуючі в державі цінності і виробляючи свої, які протиставляють законослухняному суспільству [2].

Більшість засуджених розуміють, що суспільство бачить в них перш за все злочинців, що порушили закон, тобто усвідомлюють себе як людей зі схожою долею: “Між “нами” – ув’язненими та ними – вільними пролягає невидима межа”. Вона посилює відчуженість засуджених від суспільства, ускладнює подальшу їх адаптацію до нормального життя.

Мета нашої статті полягає у дослідженні змістово-процесуальних характеристик психічних змін в умовах виконання режиму соціальної ізоляції, а також специфіки поведінки особистості девіантного підлітка в адаптаційному процесі.

Під режимом розуміють урегульований нормами права порядок виконання і відбукання карного покарання у вигляді позбавлення волі.

Режимом, як правило, називають точно встановлений розпорядок праці, харчування, відпочинку тощо. В той же час це ж і система необхідних правил і заходів. Режим виконує функцію формування тих чи інших особливостей особистості у зв’язку з визначеним ритмом діяльності. Дотримання режиму засудженими забезпечується завдяки;

- 1 - охороні, нагляду за ними;
- 2 - використанню засобів заохочення та покарання;
- 3 - застосуванню, в суворо визначених випадках, особливих заходів безпеки.

Основною базою дії режиму як фактору є жорсткість і неухильність вимог його виконання. Підліток примирюється з дією режиму і, усвідомлюючи його неминучість, змушений прийняти його без внутрішніх конфліктів та протестів [5].

Режим виконує три взаємопов’язані функції:

- каральну;
- виховну;
- забезпечуючу.

Кара, що полягає в режимі, суб’єктивно по-різному сприймається і переживається засудженими неповнолітніми. Суб’єктивне сприймання і переживання кари залежить від виду режиму, ставлення засудженого підлітка до вироку, часу знаходження у виправній установі, індивідуальних особливостей засудженого, віку, статі, сімейного та соціального стану тощо.

Незважаючи на велике виховне значення каральних елементів режиму, він має цілком самостійну виховну функцію. Справді, чіткий розпорядок дня, наявність екстремальних ситуацій життя та побуту безпосередньо накладають відбиток на характер засудженого, його поведінку, дисциплінують його, формують якості, які необхідні для життя на волі (точність, виконавчість, акуратність тощо).

Визначення правил режиму повинно бути завжди психологічно обґрунтованим, відповідати вимогам організації життя та діяльності засуджених підлітків [7].

Праці, як особливому фактору впливу, відводиться особливе місце. Причина цього полягає у тому, що праця є специфічною людською діяльністю, яка формує особистість. Вона є тією міркою за якою вимірюється суспільна цінність людини.

Вплив праці на особистість засудженого значний, проте це - не надзвичайно складний процес, бо більшість засуджених не має навичок праці і тому з перекрученням своїх моральних критеріїв негативно ставиться до своєї власної участі у трудовому процесі.

Праця повинна не притупляти важкістю, недоцільністю, а залучати у свій процес фізичні і розумові сили підлітка. Головна мета виховного процесу - зробити так щоб праця ставала необхідною потребою засудженого підлітка. Коли цього досягнуто, можна вести мову про позитивний момент перевиховання особистості. Засуджений неповнолітній повинен відчувати радість в процесі праці і тому не варто доручати виконання трудових операцій тим, хто заздалегідь не може з ними впоратись. Великою силою виховного впливу володіють всі

форми трудової виробничої діяльності. Це створює умови нормальних трудових взаєностосунків між людьми на волі [8].

Великої уваги потребує розгляд соціально-психологічних особливостей поведінки засуджених підлітків, адже, як свідчать результати численних досліджень, утримування людини під арештом сприймається і оцінюється нею як максимальна за дією стресогенна ситуація, здатна зумовлювати суїцид.

За умов пенітенціарних закладів, що призводять до втрати особистісних резервів і здатності до пристосування, належать ізоляція від суспільства й розміщення у замкнутому середовищі.

Перше місце по особистісній значущості у всіх неповнолітніх засуджених займає термін ізоляції (позбавлення волі), оскільки він прямо і безпосередньо визначає буття, всі життєві перспективи особи засудженого, її сьогодення і майбутнє. Услід за ним йде наявність або відсутність у неповнолітнього перспективи на дострокове (умовне, умовно-дострокове) звільнення (випуск із спеціальної виховної установи) [9].

Головна особливість терміну – використання його як "вимірника часу" в місцях соціальної ізоляції. Початок терміну є точкою відліку, що розділяє все життя підлітка на життя "до і після" ізоляції. Постійне знання не відбутої частини терміну викликає у осіб, що знаходяться в умовах ізоляції, прагнення прискорити перебіг часу, наблизити термін звільнення [10].

Нерівномірність протікання доби складає ще одну особливість сприйняття часу в умовах соціальної ізоляції. Частина доби з підйому до роботи (початку учбових занять) насичена безліччю видів діяльності, що змінюють один одного, тривалість кожного з яких незначна (фіззарядка, туалет, заправка ліжок, сніданок...) і проходить порівняно швидко для всіх неповнолітніх [9].

Сприйняття робочого часу (учбового часу в школі, професійної підготовки) від відношення до навчання і праці, організованості і ритму учбової діяльності і трудових процесів і тому подібне. Одні прагнуть зайнятністю навчанням і трудовою діяльністю прискорити перебіг часу, а тому менше переживають тиск терміну [5].

Сприйняття вечірнього часу залежить від ступеня його організації і включеності неповнолітніх в суспільне життя, насиченості дозвілля цікавими масовими заходами. Чим цікавіше для неповнолітніх заходи, тим швидше тече час, тим менший його тиск на особу засудженого [10].

У всіх випадках слід враховувати тиск терміну на особу, пам'ятати про неадекватні способи його прискорення, що є однією з причин поведінки, що відхиляється, в умовах соціальної ізоляції (відмови від роботи, ухилення від навчання, членоушкодження, симуляції і агравації хвороб, вживання спиртного і наркотиків, статеві збочення і тому подібне) [5].

Перспектива дострокового звільнення неповнолітніх можлива при амністії, відміні кримінального покарання [8].

Наявність певного режиму вважають позитивним, оскільки режим привчає до дисципліни, до дотримання елементарних правил поведінки, а отже, є хорошим засобом ресоціалізації.

Своєрідно реагують неповнолітні на регламентацію їх життя і побуту. Регламентація зустрічається в різних сферах життя людей, причому нерідко строгіша за своїм змістом, ніж в ізоляції. Проте в умовах соціальної ізоляції вона сприймається психологічно строгішою з тієї причини, що людина перебуває в системі обмежень не по своїй волі і повинна виконувати внутрішній розпорядок без власного бажання.

Отже, суть полягає не в тому, що в ізоляції внутрішній розпорядок строго регламентований, чим у більшості вільних громадян, а в тому, що підстави цієї регламентації інші. Строга регламентація сприймається неповнолітніми хворобливо і тому, що їх злочинна діяльність на волі була тісно пов'язана з неврегульованим, безладним способом життя. Різкий перехід до строгого розпорядку дня, до життя по сигналу вимагає корінної ломки одного

стереотипу і формування іншого. Даний процес протікає дуже важко, із зривами, опором (внутрішнім і зовнішнім) та іншими негативними психічними проявами [3].

Всі режимні обмеження, як наголошувалося, викликають внутрішній і зовнішній опір неповнолітнього, прагнення порушити встановлені заборони, породжує всілякі хитрування в цілях підтримки недозволених зв'язків, проносу заборонених предметів.

Посилки, передачі, бандеролі виконують функцію матеріалізованих засобів спілкування з рідними і близькими, служать свідомством стійкості особистих контактів, проявом турботи рідних і близьких про неповнолітніх. З їх допомогою вноситься різноманітність в асортимент харчування засуджених, задовольняються потреби підлітка предметах туалету, білизні, одягу і тому подібне.

У неповнолітніх існує різне відношення до посилок і передач. Отримуючи посилку, неповнолітній відчуває близькість до будинку, турботу про себе рідних, а продукти грають для них роль "ласощів" на тлі державного харчування. Тому часто отримання посилок і передач стає для підлітків і хлопців святом. При цьому чим більше часу неповнолітній в ізоляції, тим більш значущою подією стає отримання посилки і передачі. Тому неповнолітні хворобливо реагують на такий вид стягнень, як позбавлення у ВК права отримання чергової посилки або передачі. Байдуже відносяться до цього заходу покарання тільки ті, хто не має родичів і не може отримати посилку і передачу, а також ті з "авторитетів", хто чудово живе за рахунок отримання посилок і передач іншими неповнолітніми [6].

Перебуваючи в ізоляції відбувається примусове проведення дозвілля. Вільний час і час дозвілля є для неповнолітніх одним з останніх "острівців свободи" в умовах ізоляції, який для них має особливу значущість і яким вони дорожать. Спроби контролю і додання вільному часу і дозвіллі організованості з боку адміністрації і вихователів неповнолітні зустрічають з внутрішнім опором. Пояснюється це тим, що вільний час в психологічному плані ототожнюється з "вільною діяльністю", своєрідним відчуттям неповнолітніми "психічного стану свободи дій" [7].

Проте однозначно розглядати відношення неповнолітніх до вільного часу і часу дозвілля не можна. Перш за все спотворюється функція вільного часу, направлена на підвищення освіти і виховання особи, її інтелектуального і професійного рівня. 24,3% неповнолітніх не бачать необхідності присвячувати вільний час навчанню, вважаючи це "додатковим покаранням", що викликано:

1) відсутністю перспектив в житті, внаслідок чого підліток не бачить користі в навчанні;

2) фізичними і психологічними труднощами учня (важко поєднувати навчання насилу, щодня висиджувати за партою 5-6 годин, багато пропусків в знаннях);

3) відсутність уміння вчитися. Результатом спотворення цієї функції є відкрите і приховане ухилення неповнолітніх від навчання в школі і в ПТУ.

Спотворюється і функція вільного часу, пов'язана з виконанням людиною суспільних обов'язків. Тут дає про себе знати традиційне негативне відношення значної частини неповнолітніх до занять суспільною роботою: у виконанні суспільних доручень вони вбачають прислугування адміністрації. Якщо ж деякі з них і "жертвують" своїм вільним часом заради виконання суспільних обов'язків, то переважно із-за егоїстичних спонук (бажання самоутверджуватися, заслужити дострокове звільнення, отримати матеріальні вигоди і тому подібне) [10].

Функція вільного спілкування у вільний час має особливу значущість для неповнолітніх. У вільний час можна хоч би на незначний термін уникнути тиску примусового спілкування, підтримати контакти з особами, що представляють для неповнолітнього особливий інтерес, здійснити вибір друзів. Проте і ця функція спотворюється самим фактом соціальної ізоляції.

У вільний час активізується діяльність асоціальних груп і угруповань, набуває поширення кримінальна діяльність, реалізуються різні види "тюремної" поведінки, розвивається і шліфується "тюремна" винахідливість і хитрість. Тому в профілактиці

поведінки в місцях соціальної ізоляції важливо звернути увагу на організацію і продуктивне використання неповнолітніми вільного часу. В організації вільного часу важливо вміти перемкнути активність неповнолітніх в русло соціально корисних і соціально прийнятних способів самоствердження і проявів особистості у вільний час. А це вимагає проникнення в мотиви їх захоплення і уміння їх перебудовувати. Наприклад, багато неповнолітніх захоплюються грою в карти, що характеризується цілою групою мотивів: 1) "убити" час; 2) поспілкуватися з іншими і уникнути самоти; 3) самоутверджуватися шляхом демонстрації свого мистецтва гри; 4) "пожитися за рахунок інших"; 5) відчутти адреналін азарту, захопленості, ризику (пережити "гострі відчуття" у зв'язку з великою емоційною насиченістю гри); 6) підпорядкувати собі і експлуатувати інших неповнолітніх, і тому подібне [4].

Тому найсуворіші санкції, як показує історія, ніколи не давали дієвих результатів в боротьбі з цією грою в місцях позбавлення волі, якщо не перебудовувалися мотиви ув'язнених, чи якщо вони не перемикалися на соціально корисну діяльність, що володіє такою ж емоційною насиченістю, елементами азарту, ризику, такою ж інтелектуальною напруженістю. Це може бути гра в шахи, спортивні змагання, конкурси раціоналізаторів і винахідників...т.п.. [5].

Соціальна ізоляція пов'язана із зміною і корінною перебудовою системи спілкування неповнолітнього, обмеженням кола, з якими він може контактувати. Спілкування з одними особами (наприклад, з друзями, що залишилися на волі) повністю виключається; з іншими (наприклад, з родичами) вирішується з обмеженнями (обмежується кількість побачень, строго регламентується їх тривалість). Все це викликає у неповнолітнього страждання різної сили і глибини. Відсутність побачень загострює сприйняття в умовах ізоляції факту соціальних обмежень, суб'єктивно подовжує термін ізоляції, істотно спотворює сприйняття і оцінку інших режимних обмежень. Прагнення до отримання тривалих побачень, природно, сильніше виражено у підлітків, що мають обох батьків, і з порівняно благополучних сімей, а також у осіб жіночої статі. Все тут залежить в основному від міцності і стійкості сімейних зв'язків цих засуджених. Для неповнолітніх тривалі побачення є однією з можливостей відчутти себе хоч би на деякий час "вдома", відчутти обстановку домашнього затишку, ласки, уваги і турботи близьких, забувши на декілька днів своє становище ізольованого від суспільства [8].

До короткострокових побачень у неповнолітніх прохолодніше відношення, оскільки вони не приносять морального задоволення ні підліткові, ні його рідним і близьким. Такі чисто "тюремні" побачення неефективні як засіб педагогічної дії на неповнолітніх [9].

Разом з особистим спілкуванням важливу роль грає письмове спілкування неповнолітніх з особами, що знаходяться на волі. Навіть ті, хто на волі і одного листа в рік не написав і не любив листування, незначні її обмеження в умовах ізоляції сприймають хворобливо. Листування виконує для неповнолітніх ряд функцій:

- 1) інформаційно-комунікативну, таку, що дозволяє знати, що відбувається на волі у друзів, рідних і знайомих;
- 2) психотерапевтичну таку, що створює можливість для виходу накопичуваної напруги, що полегшує перебування в ізоляції;
- 3) що сублімує, будучи прекрасним засобом "вбивати довгі... дні" в місцях соціальної ізоляції;
- 4) стимулюючу, дозволяючи підтримувати мінімальний емоційний фон особи засудженого ("вісник радості");
- 5) виховну, змінюючи особу "в кращу або гіршу сторону" [9].

У повсякденному житті, як затверджують соціологи, інститут спілкування через листування відмирає, оскільки його замінюють інші швидші способи зв'язку (телефон). Проте обмеженість їх використання в місцях соціальної ізоляції, а також недолік особистого спілкування неповнолітні прагнуть компенсувати інтенсивним листуванням [7].

Важливим стає регулярність одержання листів в умовах соціальної ізоляції. Тривала їх відсутність викликає душевний неспокій, сильне потрясіння, напади туги і відчаю.

Неврахованими в роботі з неповнолітніми у соціальній ізоляції виявилися проблеми статевого питання. Звідси незнання причин і чинників, що впливають на розповсюдження статевого збочення серед неповнолітніх у виправних колоніях, невміння з ними боротися. Нерідко байдкуванню, нудьгою, відсутністю всяких корисних розваг викликається становлення підлітків до гомосексуалізму, інших статевого збочення [4].

З метою виправлення і перевиховання неповнолітніх в місцях ізоляції застосовуються такі засоби, як загальноосвітнє і професійне навчання, продуктивна праця і праця по самообслуговуванню, виховна робота, участь в роботі органів самоврядування і громадських організацій. Проте соціальна ізоляція приводить до перебудови індивідуальної і групової перцепції неповнолітніх [3].

Сприймаючи засоби перевиховання як каральні, часто підлітки виробляють до них стійке негативне відношення. Закріпленню такого відношення сприяють відсутність навиків і звичок до учбової і виробничої діяльності, пропуски в знаннях в результаті прогулів на волі, а також стереотипи групової свідомості у вигляді (певних кримінальних норм, традицій, що отримують широке розповсюдження в місцях соціальної ізоляції). Ці традиції і стереотипи, що склалися, заломлюючись в індивідуальних мотивах, спонукають неповнолітніх не тільки ухилятися від навчання, продуктивної праці, участі в роботі органів самоврядування і громадських організацій, але і постійно удосконалювати способи такого ухилення, в чому вони досягають неймовірної витонченості [4].

Разом з тим неповнолітній не може не враховувати загальноприйнятих оцінок навчання, праці, суспільної і колективної діяльності, оскільки від цього залежить термін його перебування в умовах соціальної ізоляції.

При виборі методів виховної роботи в місцях соціальної ізоляції і при оцінці поведінки кожного підлітка необхідно враховувати дію механізмів психологічного захисту, що мають внутрішню і зовнішню спрямованість.

Внутрішня спрямованість психологічного захисту полягає в прагненні неповнолітнього переконати себе в тому, що він не настільки поганий, яким його характеризують старші, суд або комісія у справах неповнолітніх.

Зовнішня спрямованість психологічного захисту часто виявляється в браваді своїм минулим, в прагненні неповнолітніх об'єднатися в місцях соціальної ізоляції в криміногенні і кримінальні угруповання, оголосити себе прихильниками "злочинських традицій", створити видимість, що їм нібито не страшно перебування в місцях соціальної ізоляції. Це є однією з причин поведінки, що провокує симуляції хвороб, втеч, членушкодження, статевого збочення і тому подібне [3].

Якщо не зняти дію вказаних механізмів психологічного захисту, не подолати психологічного бар'єру між вихователем і виховуваним, то важко добитися успіху в перевихованні останніх. Тут небезпечні крайнощі: постійне підкреслення соціальної неповноцінності і збитковості особи неповнолітнього, такого, що скоїв злочин або правопорушення, підриває у нього віру в себе, в можливість повернутися в суспільство гідною людиною, подолавши відокремлення на "ми" і "вони" [4].

Важливу роль в соціальній ізоляції відіграє психологічний клімат (морально-психологічна атмосфера) в установі. Як показує досвід, неповнолітні чуйно реагують на його стан, оскільки він підсилює або ослабляє дію інших чинників примусу [9].

Неповнолітні по-різному розуміють, що таке сприятливий або несприятливий психологічний клімат. Одні вважають найважливішим його елементом наявність в установі захисту від агресивних проявів негативно настроєних груп, кримінальних "авторитетів", інші ж – послаблення в режимі, відсутність вимогливості з боку адміністрації до порушників дисципліни і порядку, процвітання "авторитетів", за допомогою яких адміністрація тримає в покорі основну масу неповнолітніх [10].

Як правило, неповнолітні не ображаються на вимогливих вихователів, педагогів, співробітників режиму, якщо їх вимоги законні, справедливі і розумні. У багатьох установах соціальної ізоляції панує несприятливий психологічний клімат: у них йде постійна прихована

і відкрита війна між неповнолітніми і адміністрацією, причиною якої є непостійність вимог до підлітків, їх необґрунтованість, невідповідність законам і тому подібне. Все це дезорганізовує учбово-виховний процес [8].

Умови режиму соціальної ізоляції мають свої специфічні механізми дії на особу, викликаючи відповідні реакції і психічні стани у підлітків. Вивчення і знання цих реакцій дозволяє зрозуміти своєрідність психології особи людини, ізольованої від суспільства.

Тому, такий вплив умов режиму виховної установи призводить до закріплення таких рис у соціально-психологічному портреті засуджених підлітків як: демонстративна поведінка; неадекватні вчинки і висловлювання, метою яких є викликання співчуття в оточення; негативне ставлення до всього, що відбувається, у зв'язку з чим у засуджених спостерігається розвинутий негативізм, відсутність віри у свої можливості й соціальну підтримку, відсутність віри в майбутнє та часову перспективу; на появу й розвиток агресивності, надмірної дратівливості, образливості, почуття вини внаслідок пережитої психологічної травми (почуття вини спостерігається в усіх засуджених, але вони визнають себе винними не у скоєнні злочину, а в тому, що завдали душевних страждань своїм близьким, яких позбавили спілкування з собою на час відбування покарання) [9].

Аналіз даних дослідження, яке проводилося на базі Дубнівської виховної колонії для неповнолітніх свідчить, що найбільші труднощі вихованців пов'язані зі специфічними умовами виховного процесу в колонії (самого режиму соціальної ізоляції). Відповіді досліджуваних підлітків також показали, що 44,8 % опитаних відчувають емоційний дискомфорт і зовнішній контроль з боку працівників виховної колонії. Внутрішня напруга, контроль за поведінкою, підлягання до умов режиму призводять до зміни психічних станів засуджених.

Рівень соціальної адаптації до умов виховної колонії у 40% низький, у 50% середній, та 10% показали високий рівень.

Дуже високий рівень тривожності спостерігається у 13,3 % опитуваних, високий рівень тривожності виявлений в 36,7 %, середній рівень тривожності виявився у 40 % досліджуваних. Для більшості ув'язнених неповнолітніх притаманні специфічні емоційні стани — недовірливість, підозріливість, тривожність, дратівливість, збудливість, агресивність, а також пригніченість, почуття власної неповноцінності і т. ін. Тому цілий ряд характеристик особистості неповнолітніх та особливостей їх поведінкових реакцій з самого початку починають впливати на психічні стани у період ресоціалізації, і це потребує їх врахування в обґрунтуванні системи заходів соціально-психологічного впливу.

Висновки. Для процесу перевиховання засуджених підлітків у пенітенціарній установі широко використовуються навчання, праця, спілкування. Проте, вони тут обов'язково поєднуються з режимом, особливою організацією діяльності виправної установи, що створює специфіку всієї діяльності з виправлення і перевиховання засуджених неповнолітніх.

Список використаних джерел

1. Антонян Ю.М., Еникеев М.И., Еминов В.Е. Психология преступника и расследование преступлений / Ю.М. Антонян, М.И. Еникеев, В.Е. Еминов. – М., 1996.
2. Антонян Ю.М. Психология убийства / Ю.М. Антонян. – М., 1997.
3. Антонян Ю.М., Верещагин В.А., Калманов Г.Б. – Тюремная субкультура.../ Ю.М. Антонян, В.А. Верещагин, Г.Б. Калманов, // Государство и право – 1996.
4. Бандурка А.М., Бочарова С.П., Землянская Е.В. Юридическая психология / А.М. Бандурка, С.П.Бочарова, Е.В. Землянская – Учебник. – Харьков – 2002.
5. Бедь В.В. Юридична психологія. Навчальний посібник. / В.В. Бедь – К., 2002.
6. Васильев В.Л. – Юридическая психология. / В.Л. Васильев. – СПб, -2003;
7. Коновалова В.О., Шепітько В.Ю. Юридична психологія: Підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закладів / В.О. Коновалова, В.Ю. Шепітько; М-во освіти і науки України. – К.: ВД «ІнЮре», 2005 – 422с;
8. Пирожков В.Ф. Криминальная психология. Книга 1, 2. / В.Ф. Пирожков. – М., 1998.

9. Синьов В.М. Основи пенітенціарної педагогіки та психології. Посібник. / В.М. Синьов – Біла Церква, 2004 - 360 с;
10. Шиханцов Г.Г. Юридическая психология / Г.Г. Шиханцов – М., 2003.

References

1. Antonjan Ju.M., Enikeev M.I., Eminov V.E. Psihologija prestupnika i rassledovanie prestuplenij / Ju.M. Antonjan, M.I. Enikeev, V.E. Eminov. – M., 1996.
2. Antonjan Ju.M. Psihologija ubivstva / Ju.M. Antonjan. – M., 1997.
3. Antonjan Ju.M., Vereshhagin V.A., Kalmanov G.B. – Tjurenjnaja subkul'tura.../ Ju.M. Antonjan, V.A. Vereshhagin, G.B. Kalmanov, // Gosudarstvo i pravo – 1996.
4. Bandurka A.M., Bocharova S.P., Zemljanskaja E.V. Juridicheskaja psihologija / A.M. Bandurka, S.P. Bocharova, E.V. Zemljanskaja. Uchebnik – Har'kov – 2002.
5. Bed' V.V. Jurydychna psihologija. Navchal'nyj posibnyk. / V.V. Bed' – K., 2002.
6. Vasil'ev V.L. – Juridicheskaja psihologija. / V.L. Vasil'ev. – Spb, -2003;
7. Konovalova V.O., Shepit'ko V.Ju. Jurydychna psihologija: Pidruchnyk dlja stud. juryd. spec. vyshh. navch. zakladiv / V.O. Konovalova, V.Ju. Shepit'ko; M-vo osvity i nauky Ukrainy. – K.: VD «InJure», 2005 – 422s;
8. Pirozhkov V.F. Kriminal'naja psihologija. Kniga 1, 2. / V.F. Pirozhkov. – M., 1998.
9. Syn'ov V.M. Osnovy penitenciarnoi' pedagogiky ta psihologii'. Posibnyk. / V.M. Syn'ov – Bila Cerkva, 2004 - 360 s;
10. Shihancov G.G. Juridicheskaja psihologija / G.G. Shihancov – M., 2003.

Резюме. В статье рассматривается проблема изменений психического состояния осужденных подростков под воздействием режима социальной изоляции. С целью исправления и перевоспитания несовершеннолетних в местах лишения свободы применяются способы общеобразовательного и профессионального обучения, воспитательная работа, участие в активной деятельности исправительного учреждения, а также после освобождения с колонии. Однако, все способы перевоспитания обязательно объединяются с режимом исправительного учреждения.

Ключевые слова: режим социальной изоляции, психические состояния, осужденные подростки, пенитенциарное стресс, ресоциализация.

Summary. The problem of changing mental states of convicted juveniles under the influence of social isolation mode. For the purpose of correction and rehabilitation of the juvenile in detention methods used educational and vocational training, educational work, participation in vigorous activity of the prison and after their release kolonii. Odnak all methods required to re- unites with the regime of the prison.

Key words: mode sotsialnoï izolyatsii, psihichni camp, zasudzheni pidlitki, penitentsiarny Stresa resotsializatsiya.

УДК 159.923.32.159.922.8

Н.О. ЯЦЮК

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ МЕХАНІЗМІВ МОРАЛЬНОЇ САМОРЕГУЛЯЦІЇ

У статті здійснено спробу теоретичного аналізу психологічних механізмів моральної саморегуляції. Проаналізовано специфіку саморегуляції діяльності та особистісної саморегуляції у моральному контексті. Висвітлено питання структури моральної саморегуляції. Обґрунтовано роль рефлексії як провідного механізму саморегуляції.

Ключові слова: моральна саморегуляція, психологічні механізми моральної саморегуляції, рефлексія.

З М І С Т

Передмова	3
Павелків Р.В. Когнітивно-ціннісні та емоційні аспекти розвитку моральної сфери у молодшому шкільному віці	4
Анпілова Д.В. Актуальні проблеми психодіагностики конкурентної взаємодії і конкурентоздатності: аналіз західних та вітчизняних доробок	10
Безлюдна В.І., Корчакова Н.В. Знущення як вияв агресивних тенденцій у дитячих спільнотах.....	16
Богач О.В. Гендерні особливості вибору стратегій поведінки в конфліктах студентами	22
Вем'ян В.Г., Тер-Ованес'ян В.Г. Дуальна форма професійної освіти як умова ефективного рішення завдань модернізації освіти	29
Волошин Т.Б. Порівняльна характеристика психоемоційного стану батьків дітей з аутизмом, що проживають в зоні ато та в інших регіонах України.....	33
Воробйов А.М. Вплив розвитку рефлексії на особистісне та професійне становлення майбутніх психологів	38
Гоцуляк Н.Є. Теоретичні аспекти формування креативних здібностей підлітків та підходи до них	43
Кіян Л.В. Особливості методів діагностики комунікативної компетентності майбутніх психологів	47
Корчакова Н.В. Індивідуальні та гендерні особливості розвитку просоціальності.....	52
Кулаков Р.С. Формування професійних домагань старшокласників у процесі вибору майбутньої професії	59
Кулакова Л.М. Особливості психологічного супроводу морального виховання молодших школярів в умовах навчальної діяльності.....	66
Луцик Г.О. Підготовка майбутніх психологів до роботи з девіантними підлітками: психолого-педагогічний аспект.....	74
Лушина Т.О. Проблема понимания основы психологической структуры профессионального самосознания у студентов современного технического университета	79
Можаровська Т.В. Проблеми ціннісного наповнення екологічної свідомості особистості підліткового віку з неповної сім'ї.....	85
Назаревич В.В., Борейчук І.О. Застосування арт-терапевтичних методів в психологічному консультуванні	91
Назарець Л.М. Сімейні конфлікти типу «батьки-діти» як соціально-психологічна проблема.....	97
Одолінський В.Г. Частковий аналіз інструментальної складової життєвого планування	102
Осипчук О.П. Вчинок як компонент системи морального становлення особистості школяра.....	106
Павелків В.Р. Молодіжна субкультура та її вплив на процес ідентифікації особистості.....	112
Піонтковська Д.В. Психологічні основи гармонізації розвитку національної ідентичності у студентів	118
Романкова Л.М. Науково-методичне забезпечення виховного процесу у вищій школі.....	124
Савенко Д.О. Аналіз феномену материнства у науково-прикладних дослідженнях.....	130
Созонюк О.С. Теоретико-методологічні проблеми розвитку психологічної культури педагога	134

Цуканова М.С. Вплив режиму соціальної ізоляції на протікання психічних станів засуджених підлітків.....	141
Яцюк Н.О. Психологічний аналіз механізмів моральної саморегуляції.....	148
<i>Відомості про авторів</i>	156

Наукове видання

ПСИХОЛОГІЯ: РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ

**Збірник наукових праць
Рівненського державного гуманітарного університету**

Випуск 5

Заснований у 2013 р.

Редактор збірника **Павелків Р.В.**
Відповідальний за підготовку збірника до видання **Безлюдна В.І.**
Технічний редактор **Суходольський В.І.**
Комп'ютерна верстка **Осипчук О.П.**

Здано до набору 14.12.2015 р. Підписано до друку 06.12.2013 р.
Формат 60х84 1/8. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.
Ум. друк. арк. 29,14. Замовлення № 27042015 Наклад 100

Адреса: 33000 м. Рівне, вул. Ст. Бандери, 20
e-mail: dokacentr@mail.ru

Видавництво ТзОВ "Дока центр"
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
Серія РВ № 54 від 09.09.2011

П - 86 **Психологія: реальність і перспективи. Збірник наукових праць
Рівненського державного гуманітарного університету. – Випуск 5. – Рівне:
РДГУ, 2015. – 157 с.**

Збірник наукових праць містить статті які відображають теоретичні та практичні аспекти найважливіших проблем психологічної науки.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, учителів, вихователів, практичних працівників освіти, керівників дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

УДК 316.627:159.9

ББК 88